

Indhold

Forord I 13

Forord II 16

Redaktionel anmærkning 17

1 Indledning 19

Omfanget af omsorgssvigt 20

Erkendelsesprocessen – en smertefuld faglig udfordring 26

Bogens formål og indhold 28

FØRSTE DEL

Omsorgssvigt og vores forhold til det

2 Hvad er omsorgssvigt? 37

1. Børn som vanrøgtes 42

2. Børn som bliver udsat for fysiske overgreb 45

3. Børn som bliver udsat for psykiske overgreb 50

4. Børn som bliver udsat for seksuelle overgreb 62

5. Omsorgssvigt i netværket 67

6. Konsekvenser af omsorgssvigt 69

Sammenfatning 73

3 Vores forhold til omsorgssvigt 75

Barnets placering i hjælpesystemet 75

Vores placering i hjælpesystemet? 77

Behandlerens overlevelsestrategier 80

Sekundær traumatisering – udbrændthed 92

Samfundets omsorgssvigt og »backlash«-fænomenet 94

Aktuelle udfordringer 96

Uddannelse og faglig supervision 97

Sammenfatning 98

ANDEN DEL

Hvordan kan vi forstå omsorgssvigt?

- 4 Teoretisk grundlag og arbejdsmodel 103**
 - At hjælpe forudsætter forståelse 103
 - Arbejdsmodel – en transaktions- og samspilsmodel 105

- 5 Børn som er udsat for omsorgssvigt 126**
 - 1. Barnets egenskaber 127
 - 2. Barnets tilknytning 130
 - 3. Barnets mestrings- og overlevelsestrategier 146
 - 4. Barnets tab, kriser, traumer og udvikling 153
 - Sammenfatning 166

- 6 Forældre og omsorgssvigt 167**
 - Belastningsfaktorer i forældres opvækst 168
 - Personlighedsdimensioner 173
 - Forældres forhold til omsorgssvigt og til hjælpeapparatet 201
 - Sammenfatning 202

- 7 Forældrefunktioner og samspil mellem forældre og børn i forbindelse med omsorgssvigt 204**
 - Forældrefunktioner 204
 - Tidligt samspil mellem forældre og barn i forbindelse med omsorgssvigt 220
 - Problem- og fasekollision 228
 - Sammenfatning 230

- 8 Betydningen af tab og kriser 233**
 - Sorg og kriseforløb 233
 - Tab af netværk 238
 - Livsfaser og rollekriser 240
 - Kriser i forbindelse med svangerskab og fødsel 241
 - Hjælpeapparatet som krisedulsende faktor 243
 - Sammenfatning 244

9 Forældres samliv og skilsmissekrisens rolle i forbindelse med omsorgssvigt 246

Partneren og opretholdelse af indre ligevægt 247

Faser i samlivet 248

Samlivsdynamik og rollemønstre i familier med omsorgssvigt 250

Tidligere ubearbejdet skilsmisse eller aktuel skilsmisse 257

Sammenfatning 259

10 Det sociale netværks rolle ved omsorgssvigt 260

Netværksmønstre 264

Sammenfatning 269

11 Samfundsforhold – sociale og økonomiske faktorer rolle ved omsorgssvigt 270

Sammenfatning 277

TREDJE DEL

Kontaktetablering og undersøgelse

12 Kontaktetablering med forældrene på

»bekymringsstadiet« 281

At dele sin bekymring med forældrene 285

Sammenfatning 291

13 Samarbejde med forældrene i undersøgelsesfasen 292

Kontaktetablering og undersøgelse går hånd i hånd 293

Undersøgelse er ikke bevisførelse 296

Forskellige samtalsituationer 297

Undersøgelse af den aktuelle omsorgssituation 312

Sammenfatning 325

14 Kontaktetablering med børn udsat for omsorgssvigt 326

Det usynlige barn 326

Principper for kontaktetablering 328

Metoder i forbindelse med kontaktetablering 342

Sammenfatning 347

15 Observation af barnet og dets samspil med forældre, andre voksne og børn 348

Deltagerobservation 348

Observation af samspillet mellem forældre og barn 349

Observation af børn og deres samspil med andre børn og voksne 355

Sammenfatning 359

16 Brug af netværksmøder i undersøgelsesfasen 360

Sammenfatning 367

FJERDE DEL

Tværasektorielt samarbejde og mødeaktivitet

17 Tværfagligt og tværasektorielt samarbejde 371

Hvorfor tværfagligt og tværasektorielt samarbejde? 371

Hvad sker der i praksis i dag? 374

Børnepsykiatriens rolle 377

Sundhedsplejens rolle 379

Daginstitutionernes rolle 381

Lægernes rolle 382

Skolens og den pædagogisk-psykologiske rådgivnings rolle 383

Forældrebehandlers rolle 384

Politiets rolle 385

Tandlægens rolle 386

Hvad gør vi? 386

Sammenfatning 389

18 Tværfaglige og tværasektorielle møder 391

Tværasektorielle møders rolle i det tværasektorielle samarbejde 391

Målsætningerne 392

Mødernes karakter og problemer 398

Fælleselementerne er betydelige 401

Mødeledelse 409

Tid og antal deltagere 413

Videreudvikling af tværasektorielle møder 413

Sammenfatning 415

FEMTE DEL

Behandling og støtteforanstaltninger

19 En differentieret tilgang 419

1. En differentieret tilgang 419
 2. En familieorienteret tilgang 422
 3. Kontaktforholdet til klienten/klienterne som kernen i hjælpeprocessen 424
 4. Aktiv intervention og brug af faglig autoritet 425
 5. Hjælp til barnet på barnets præmisser 427
 6. Investering i det sociale netværk 429
 7. Arbejde med socioøkonomiske stressfaktorer og styrkelse af mestring 430
 8. Strukturering og koordinering af behandlingsoplæg 431
 9. Hjælp til forældre, barn og nye omsorgspersoner i en eventuel adskillelses- og tilknytningsproces 433
- Sammenfatning 434

20 Motiveringsarbejdet med forældrene 435

1. At formidle observationer, arbejdshypoteser og indlevelse 437
 2. At acceptere forældrenes manglende ønske om at involvere sig i et samarbejde 442
 3. At fastholde realiteterne 444
 4. At udforske eventuelle bekymringer hos forældrene, som kan stå i vejen for erkendelse af problemerne 445
 5. At skelne mellem realistiske og urealistiske bekymringer 447
 6. At overveje mulige konsekvenser af ikke at gøre noget ved situationen 448
- Sammenfatning 450

21 Faglig autoritet og åbenhed 451

- Hvad er faglig autoritet? 451
- Faglig og formel autoritet 453
- Vores forhold til autoritetsudøvelse 454
- Risikofaktorer ved brug af faglig autoritet 456

Autoritet og kontaktforhold 458
Metode ved brug af faglig autoritet 459
Sammenfatning 467

22 Arbejdet med omsorgssvigtede børn 469

1. At give barnet en ny og anderledes erfaring med kontaktforhold 470
 2. At reducere barnets indre kaos og dele dets smerte 472
 3. At gøre tilværelsen mere forståelig 474
 4. At gøre tilværelsen mere forudsigelig 475
 5. At frigøre barnet fra oplevelsen af skyld og ansvar for omsorgssvigtet 478
 6. At hjælpe barnet med at sørge 479
 7. At synliggøre barnet 480
 8. At yde barnet hjælp til at lege og mestre 481
- Brug af børnebøger om omsorgssvigt 482
Sammenfatning 484

23 Brug af netværksmøder i behandlingsarbejdet 485

1. Planlægning og iværksættelse af foranstaltninger 486
 2. Problemløsning i forholdet mellem familien og dens sociale netværk 487
 3. Problemløsning i forholdet mellem familien og det professionelle netværk 491
 4. Kriseintervention 492
 5. Bearbejdning i tilfælde hvor krænkeren befinder sig i netværket 495
- Ledelse af netværksmøder 496
Sammenfatning 497

24 Arbejdet med at forbedre forældrenes omsorgsfunktioner og samspillet mellem forældre og omsorgssvigtede børn 498

1. Brug af kontaktforholdet 501
2. Omsorg 504
3. Arbejde med mestring 505
4. Rolle- og strukturændring 509
5. Begrænsning af skyldfølelse 513
6. Bevidstgørelse af forældrenes adfærd over for barnet 514
7. Udvikling af en mere realistisk opfattelse af barnet 516
8. Begrænsning af uhensigtsmæssige forventninger til barnet 517
9. Stimulering af positivt engagement i barnet 518

10. Udvikling af empati med barnet 519

11. Direkte arbejde med samspil 522

Sammenfatning 524

25 Arbejdet med forældrenes samlivs-, separations- og skilsmissekriser 525

Arbejdet med samlivsproblemer 525

Arbejdet med en tidligere ubearbejdet eller aktuel skilsmisseproces 529

Separerede og skilte forældres samarbejde om børn 531

Sammenfatning 532

26 Arbejdet med anbringelse af børn, adskillelse af forældre og børn og tilknytning til nye omsorgspersoner 533

Nogle undersøgelser 535

Arbejdet med forældrene 538

Arbejdet med barnet ved adskillelse fra forældrene og tilknytning til nye omsorgspersoner 548

Arbejdet med plejeforældre og barnets tilknytning til dem 558

Om eventuel hjemgivelse 565

Sammenfatning 565

Litteratur 567

Stikordsregister 618

Forord I

Denne bog henvender sig til samtlige faggrupper, der møder omsorgssvigt i deres arbejde, samt til politikere og frivillige hjælpere.

Den er baseret på mine praktiske erfaringer såvel som på min forskning, hvoraf jeg tidligere har dokumenteret en del i mine to bøger om omsorgssvigt: *Forsømte familier – En udfordring til helse- og sosialarbeideren* og *Barnemishandling – Behandlerens dilemma*, samt min doktorafhandling, *Omsorgssvikt og barnemishandling – En kassustudie*.

Mit arbejde med dette specielle fokus startede i børneafdelingen på Ullevål Sykehus i 1978, hvor jeg havde til opgave at udvikle metoder i arbejdet med vanrøgtede og mishandlede børn. Dette arbejde fik betydning for min faglige udvikling. Jeg blev klar over, at jeg i min tidligere praksis inden for børne-, ungdoms- og voksenpsykiatri, såvel som i socialforvaltninger og familierådgivninger, havde arbejdet med omsorgssvigt. Jeg var bare ikke klar over, at det var omsorgssvigt, det blandt andet havde drejet sig om. Når jeg ser tilbage, bliver jeg som mange andre rystet over alt det, jeg ikke har været i stand til at se.

Mine senere erfaringer som konsulent ved Nic Waals Institut, hvor jeg blandt andet var involveret i samarbejdet mellem socialforvaltningen og børnepsykiatrien, har opmuntret mig i mine forsøg på at afklare forholdet mellem det formelle hjælpeapparat og det uformelle, dvs. sundhedspleje, daginstitutioner og skoler, og udvikle metoder i det tværsektorielle samarbejde. Disse erfaringer har desuden vist, at der er betydelig overlapning mellem familier, der undersøges og behandles inden for disse to forskellige sektorer. Ofte drejer det sig snarere om gradforskelle end om kvalitative forskelle.

Mit arbejde ved Barnevernets Utviklingscenter, hvor jeg har været involveret i et metodeudviklingsprojekt sammen med socialforvaltning-

gens børneværnsgruppe* i Sagene, har givet mig værdifulde muligheder for yderligere praktisk afprøvning af mine formuleringer. Majan Hansen og hendes kolleger i børneværnsgruppen har vist, at det kan lade sig gøre at arbejde med børnesager på et højt fagligt niveau, men at systemet kun i ringe grad lægger op til dette. Nye forskningsprojekter om forældre-barn-samspil ved sundhedsplejerne i Bekkestua distrikt, Bærum, og ved børneafdelingen på Ullevål Sykehus har allerede tidligt i projektføreløbene bidraget til at styrke min erkendelse af betydningen af forøget viden på dette område. Heri ligger mulighederne for udvikling af et mere nuanceret og systematisk arbejde med såvel forebyggelse som behandling. Som supervisor af forskellige projekter ved Barnevernets Udviklingscenter er jeg blevet opmærksom på fælles elementer og sammenhænge i det arbejde med forebyggelse og behandling af omsorgssvigt, der udføres inden for forskellige områder af social- og sundhedssektoren.

Bogen er endvidere baseret på et mangeårigt og nært samarbejde med såvel sagsbehandlere i socialforvaltningerne som sundhedsplejersker, småbørnspædagoger og lærere – et samarbejde, hvor jeg har fungeret som supervisor, konsulent og underviser. Opgaver som sagkyndig og det nære samarbejde med forældre og børn, som dette medfører, bidrager til at vedligeholde min erkendelse af problemets kompleksitet. De problemstillinger, der berøres i bogen, afspejler derfor de aktuelle udfordringer, vi står over for i det praktiske arbejde.

Alle, jeg har samarbejdet med, har bidraget med entusiasme og kreativitet til bogens indhold. Der har desuden været værdifuld støtte og inspiration at hente i alle disse fagmiljøer. Det har været en spændende læreproces med mange udfordringer – følelsesmæssige, holdningsmæssige, såvel som intellektuelle.

Mange kolleger har taget af deres i forvejen tæt besatte arbejdstid og kostbare fritid og har læst og kommenteret hele eller dele af manuskriptet. Jeg er dem stor tak skyldig. Det gælder Ken Heap, Erik Larsen, Toril Olsen, Terje Ogdén, Kaja Bredland, Anne Sagbakken og Simon Wilkinson. De har bidraget med mange værdifulde synspunkter i løbet af skriveprocessen. Bogens svagheder skyldes imidlertid mig selv og kapløbet med tiden.

For den muligvis sidste blyantskrivende lærebogsforfatter har det

* Betegnelser som børneværn, børneværnsklinter og børneværnsbørn anvendes i enkelte tilfælde, når der henvises specifikt til forhold i Norge, hvor dette er gængs terminologi. (O.a.)

været en uvurderlig hjælp, at Helle Sandvik ved Barnevernets Utviklingscenter påtog sig ansvaret for at fremstille manuskriptet i læselig form. Det er vokset frem af papirlapper, tape og pile på kryds og tværs. Helle Sandvik har med sine mange års erfaring som plejemor også påvirket det faglige indhold i dele af bogen. Hjerteligt tak til Helle.

Jeg vil ligeledes takke Terje Ogden og kolleger ved Barnevernets Utviklingscenter, som har været med til at skabe en god arbejdssituation og derved muliggjort, at bogen kunne blive skrevet.

Kari Killén
Oslo 1994

Forord II

Der er gået ti år, siden denne bog sidst blev revideret. Der er sket meget, hvad angår både forskning, teori og metodeudvikling, i løbet af disse år. For at kunne hjælpe børnene og deres familier bedst muligt, må vi i vores praksis integrere den relevante viden, der er kommet til i mellemtiden. Vi ved desuden mere om konsekvenserne af forskellige former for omsorgssvigt. Måske kan mere viden om disse konsekvenser, både for børnene selv, for familierne, for samfundet og for den næste generation, føre til, at vi investerer mere i at beskytte barnet og hjælpe både barnet og forældrene. Alt dette nødvendiggør en revidering af bogen.

Min egen forskning og daglige kontakt med forældre og børn i forskellige livssituationer og min kontakt med praksisfeltet viser mig et presserende behov for både gammel og ny viden i det praktiske arbejde.

Der er også mange, der har bidraget til denne tredje reviderede udgave af bogen.

Forældre, børn og kolleger, som jeg samarbejder med, har vist mig, hvor vigtigt det er at få tilført praksisfeltet ny viden og bedre færdigheder.

Mine forskningsmedarbejdere Bodil Erdal, Gerd Engebrigtsen, Espen Arnevik, Kaja Bredland og Trine Klette har med deres engagement og deres overvejelser ydet et stort bidrag til integreringen af tilknytnings-teori i denne reviderede udgave af bogen.

Erik Clausen har hjulpet mig med opdatering, hvad angår forekomsten af omsorgssvigt.

Lisbeth Nilsen har som før været en vidende redaktør og en god samarbejdspartner. Anneli Niemi har gjort et stort arbejde med at tyde min håndskrift, som for de fleste er ulæselig, og for at lave mine »kludetæpper« om til læseligt norsk.

Bibliotekarerne ved NOVA har som altid været mig behjælpelige med deres dygtighed og velvilje.

En hjertelig tak til jer alle sammen.

Oslo 2004
Kari Killén

Redaktionel anmærkning

Efter samråd med Kari Killén er der i den danske udgave sket en vis bearbejdning og tilpasning af teksten, især affødt af forskelle mellem norske og danske lovregler. I denne forbindelse har cand.jur. Simon Thorbek fra Den sociale Højskole i København ydet en værdifuld indsats. Desuden har Rita Friis fra Sundhedsplejen i København, socionom Henny Thellesen fra Børne- og Familiecentret i Aalborg og i særdeleshed socialrådgiver Lone Buss været oversætteren til stor hjælp i terminologiske spørgsmål.